

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

II₁

-IN HONOREM GHEORGHE LAZAROVICI-

Interdisciplinaritate în Arheologie

Timișoara, 6 decembrie 2014

JATEPress Kiadó
Szeged
2014

Editori:

Sorin FORȚIU
Adrian CÎNTAR

Consilier științific:

Dorel MICLE

Coperta: Gloria VREME-MOSER, www.ideatm.ro

Foto copertă: Ovidiu MICȘA

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
TIMIȘ**

© **ArheoVest, Timișoara, 2014**

Președinte Lorena VLAD

www.arheovest.com

referință
bibliografică

ISBN 978-963-315-228-7 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-220-1 (Vol. 1), ISBN 978-963-315-221-8 (Vol. 2)

Avertisment

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

O DEPUNERE DE VASE CERAMICE DIN BRONZUL TÂRZIU DIN ZONA SĂLAJULUI

*Ioan Bejinariu**

* Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău; bion_1867@yahoo.com

Abstract. The archaeological discoveries processed in this paper are coming from preventive archaeological excavations carried out in 2012 on the 3C section of the “*Transylvania*” Motorway, in the vicinity of Marca village (Sălaj county). “*The vessel deposition*” was deposited into a pit whose outline could not be noticed. The big pot was deposited upside down covering both the seven cups and the pot with globular body. The vessel with globular body and two small handles was deposited on foot with one of the cups covering its mouth as a kind of lid. The other six cups were deposited around the globular vessel. By their position, two of them seem to have been overlapped, other two were on foot, one lying on its side and the last one upside down. The deposition from the settlement of Marca-*Husău* contains therefore nine vessels, all of good quality. There are three types of containers: a big pot covering the other ones, a pot of medium size and seven cups. The cups from the composition of the deposition are of two types. Five of them belong to a variant characterized by a short body with the lower part very oblique and the handle highly over raised (accounting for almost $\frac{1}{2}$ of the pot’s height). The maximum diameter is at the median area of the cups where, at four of the cups, appear three conical flattened protuberances. One of the items belonging to this variant is lacking protuberances and also has a different shape of the rim which is everted and flattened. The remaining two cups belong to another variant with a high, supple body, truncated lower part and short neck. The deposition from the settlement of Marca can be assigned to the type 3 of G. V. Szabó’s classification, characterized through the association of one or more big vessels with small vessels used for drinking or eating. This type sums up a series of discoveries assigned by the author to the Pre-Gáva period. Taking into account the number of containers, the vessel deposition from Marca belongs to the group II of A. Stapel’s classification: an assemblage composed of two up to ten vessels. This group is the most numerous (ca. 37.6%) in the area studied by the author for the UFZ / Late Bronze Age period. The big pot has a capacity of 28-29 litres while the globular vessel with two handles has a capacity of 1.1 litres. In six of seven cups fits a volume of 100 ml of liquid and the seventh one has a double capacity of 200 ml of liquid. It is interesting to observe that, even if two types of cups are present in the composition of the deposition, with a single exception, six of the cups have the same capacity.

Keywords: north-west Romania, Late Bronze Age, pottery deposition, votive deposit.

1. Introducere

În epoca bronzului se constată o sporire a practicii depunerilor concomitent cu diversificarea acestora¹. Foarte frecvent întâlnite sunt depunerile (uneori denumite și *depozite*) de vase ceramice, alcătuite din unul sau mai multe vase depuse, de regulă, într-o groapă, dar și în alte contexte². Această practică a fost documentată și în perioadele mai vechi³, însă, după cum sugerează descoperirile arheologice, în epoca bronzului, și mai ales în perioada târzie a acestei epoci, este reprezentată prin mult mai numeroase descoperiri.

Depunerea de vase ceramice, care face obiectul acestei prezentări, provine dintr-o așezare din Bronzul Târziu cercetată în anul 2012 în cadrul proiectului de arheologie preventivă *Autostrada Transilvania*. Este vorba despre stațiunea de la Marca (com. Marca, jud. Sălaj; 47°12'51"N, 22°33'22"E), punctul *Husău*. Actualmente, așezarea se află în zona de luncă a Barcăului, iar în decursul timpului numeroasele inundații care s-au produs au acoperit suprafața cu un strat de aluviuni, care pe alocuri măsoară aproape 1 m în grosime.

2. Prezentarea descoperirilor

În total, în suprafața cercetată (aproape 1 ha) a așezării din punctul "*Husău*" au fost descoperite 90 de complexe. Complexul arheologic pe care-l supunem atenției specialiștilor în această lucrare, și anume o depunere de vase ceramice, a fost evidențiat în timpul evaluării de teren ce a precedat săpătura arheologică propriu-zisă și a avut drept scop delimitarea și estimarea suprafeței care necesita descărcarea de sarcină arheologică. Acest complex a primit indicativul C1 (Fig. 1). Conturul gropii în care au fost depuse vasele nu a putut fi sesizat foarte bine. Judecând după nivelul la care a apărut primul vas (cel mai mare), groapa pornea din stratul de cultură și se adâncea dar fără a penetra stratul steril cu aspect galben-argilos. Observațiile efectuate pe parcursul cercetării acestui complex au permis reconstituirea poziției inițiale a celor nouă vase care alcătuiau depunerea (Fig. 3). Menționăm că toate cele nouă vase erau intacte. Sub un vas mare, pântecos, așezat cu gura în jos, au fost așezate celelalte recipiente. Este vorba despre un vas cu corpul aproximativ globular, de dimensiuni mici, așezat în poziție verticală. Una dintre cești acoperea gura vasului globular, iar celelalte erau dispuse împrejurul acestuia. După poziția lor, două par să fi fost suprapuse în plan vertical, alte două fuseseră așezate tot cu gura în sus, în timp ce una se afla culcată pe o parte (probabil poziția inițială era tot verticală), iar alta apărea cu gura în jos. Alte materiale arheologice (chirpici, oase etc.), care să fi fost asociate cu depunerea de vase, nu au fost sesizate în umplutura gropii. Niciunul dintre vasele depuse nu prezintă urme de ardere secundară, care să sugereze o "purificare", anterioară depunerii lor.

Se poate observa dispunerea acestui complex C1 în ansamblul zonei cercetate a sitului din punctul "*Husău*", în apropierea resturilor unei construcții (C50), la

¹ Bertemes, 2000, p. 27, fig. 1.

² Czyborra, 1997, p. 87.

³ Spasić, 2010, p. 161, fig. 1.

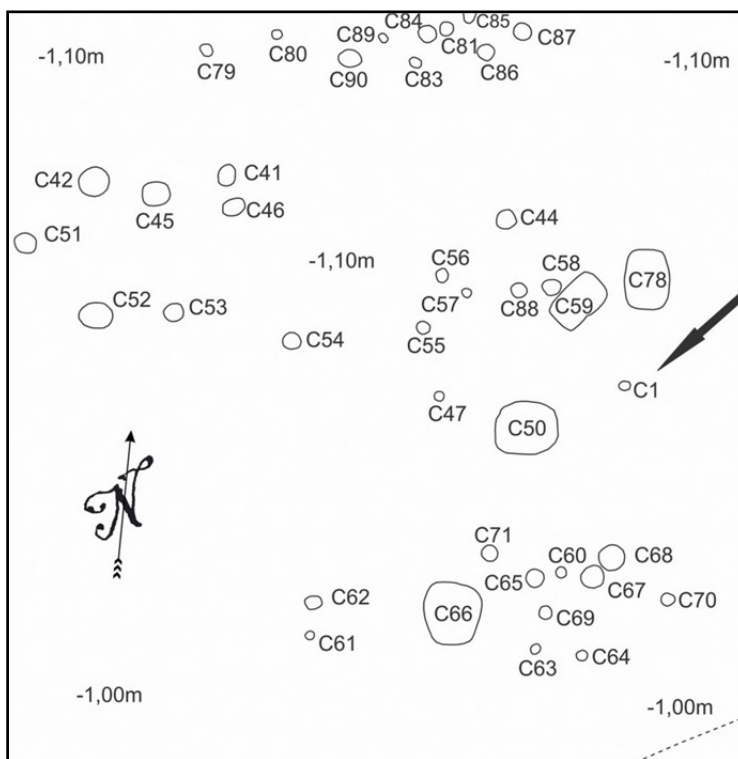

Fig. 1. Poziția depunerii de vase (C1) în cadrul unui sector cercetat al așezării de la Marca-Husău.

circa 2 m nord-vest de aceasta (Fig. 1). Totodată, în vecinătatea sa imediată, la numai 2 m spre vest de C1, se afla complexul nr. 47. Este vorba despre o altă depunere, de această dată cu un singur vas întreg, așezat tot cu gura în jos, într-o groapă a cărui contur nu a putut fi sesizat.

2.1. Descrierea inventarului ceramic al C1

1. Vas aproximativ bitronconic, cu profilul rotunjit. Diametrul maxim al vasului este în zona mediană. Partea inferioară este ceva mai scundă comparativ cu nivelul superior. Buza este ușor evazată, iar sub buză diametrul recipientului se îngustează. Este lucrat dintr-o pastă relativ omogenă în amestec cu cioburi. La exterior are o culoare cărămizie, iar la interior brun-închis. Este netezit atât la interior cât și la exterior. Arderea nu a fost suficient de profundă. Dimensiuni: $\hat{I} - 0,41$ m; $d_g - 0,315$ m; $d_m - 0,34$ m; $d_f - 0,14$ m (Fig. 2/2).

2. Vas globular, cu diametrul maxim în zona mediană. Buza evazată este teșită oblic, iar sub buză profilul este ușor sugrumat. În treimea superioară este prevăzut cu o pereche de torți de mici dimensiuni. În zona torților sunt dispuse trei caneluri orizontale. Recipientul este lucrat din pastă fină, bine omogenizată, în amestec cu cioburi. Suprafața exterioară este de culoare negru-mat, bine netezită, iar

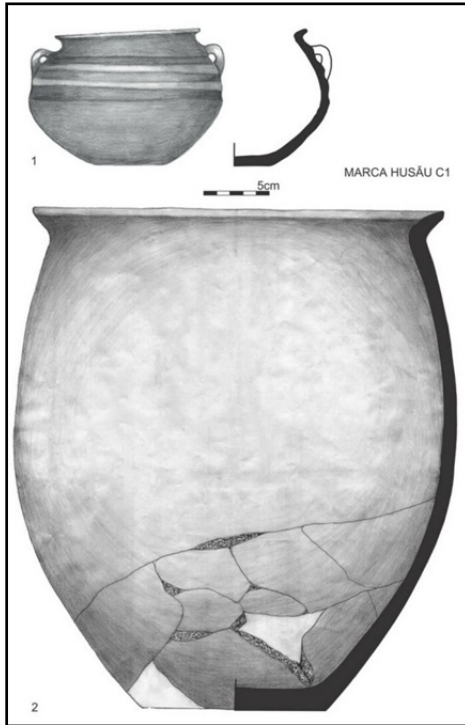

Fig. 2. Vase ceramice din C1.

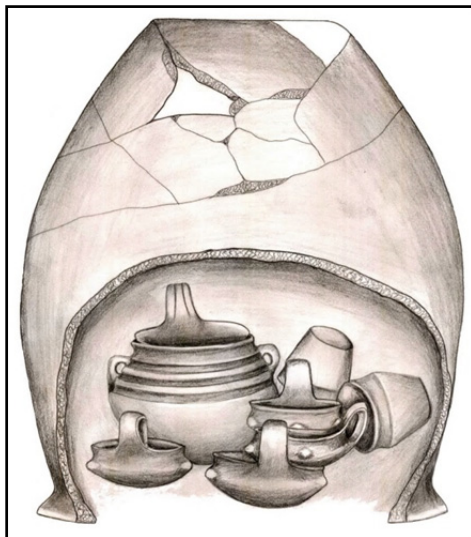

Fig. 3. Propunere de reconstituire a depunerii de vase din C1.

plarul nr. 4. Dimensiuni: $\hat{I} - 0,075$ m; $dg - 0,095$ m; $dm - 0,11$ m; $df - 0,04$ m (Fig. 4/2).

interiorul este gri-gălbui. Dimensiuni: $\hat{I} - 0,11$ m; $dg - 0,115$ m; $dm - 0,155$ m; $df - 0,055$ m (Fig. 2/1).

3. Ceașcă joasă cu toarta supraînălțată. Profilul părții inferioare este foarte oblic, iar partea superioară este aproape dreaptă. În partea opusă torții, buza vasului este ușor mai arcuită. Pe zona mediană apar dispuse trei mici proeminente, conice, aplatizate. Fundul este drept. Recipientul este lucrat din pastă fină, omogenă, iar drept degresant, ca și în cazul celorlalte vase, au fost utilizate cioburi pisate mărunț. La exterior este gri, cu aspect mat, cu suprafața bine netezită, în timp ce interiorul are un aspect gri-cărămiziu. Dimensiuni: \hat{I} (cu toartă) – $0,065$ m; $dg - 0,09$ m; $dm - 0,095$ m; $df - 0,025$ m (Fig. 4/4).

4. Ceașcă de același tip. La exterior are suprafața de culoare cenușiu-închis, cu aspect mat, iar la interior este brun-închis. Dimensiuni: $\hat{I} - 0,065$ m; $dg - 0,074$ m; $dm - 0,085$ m; $df - 0,025$ m (Fig. 4/3).

5. Ceașcă de același tip ca și precedentele două. În partea opusă torții, buza vasului este vizibil mai țuguiață ca și la exemplarul descris anterior. Pentru o mai mare stabilitate fundul este ușor împins în interior. Aspectul suprafețelor vasului este similar ceștii nr. 3. Dimensiuni: $\hat{I} - 0,065$ m; $dg - 0,09$ m; $dm - 0,10$ m; $df - 0,035$ m (Fig. 4/5).

6. Ceașcă cu același aspect, dar vizibil mai voluminoasă decât precedentele. Are toate caracteristicile celorlalte două anterioare, doar că buza vasului, în partea opusă torții, nu este arcuită. Fundul ceștii este modelat la fel ca și la exem-

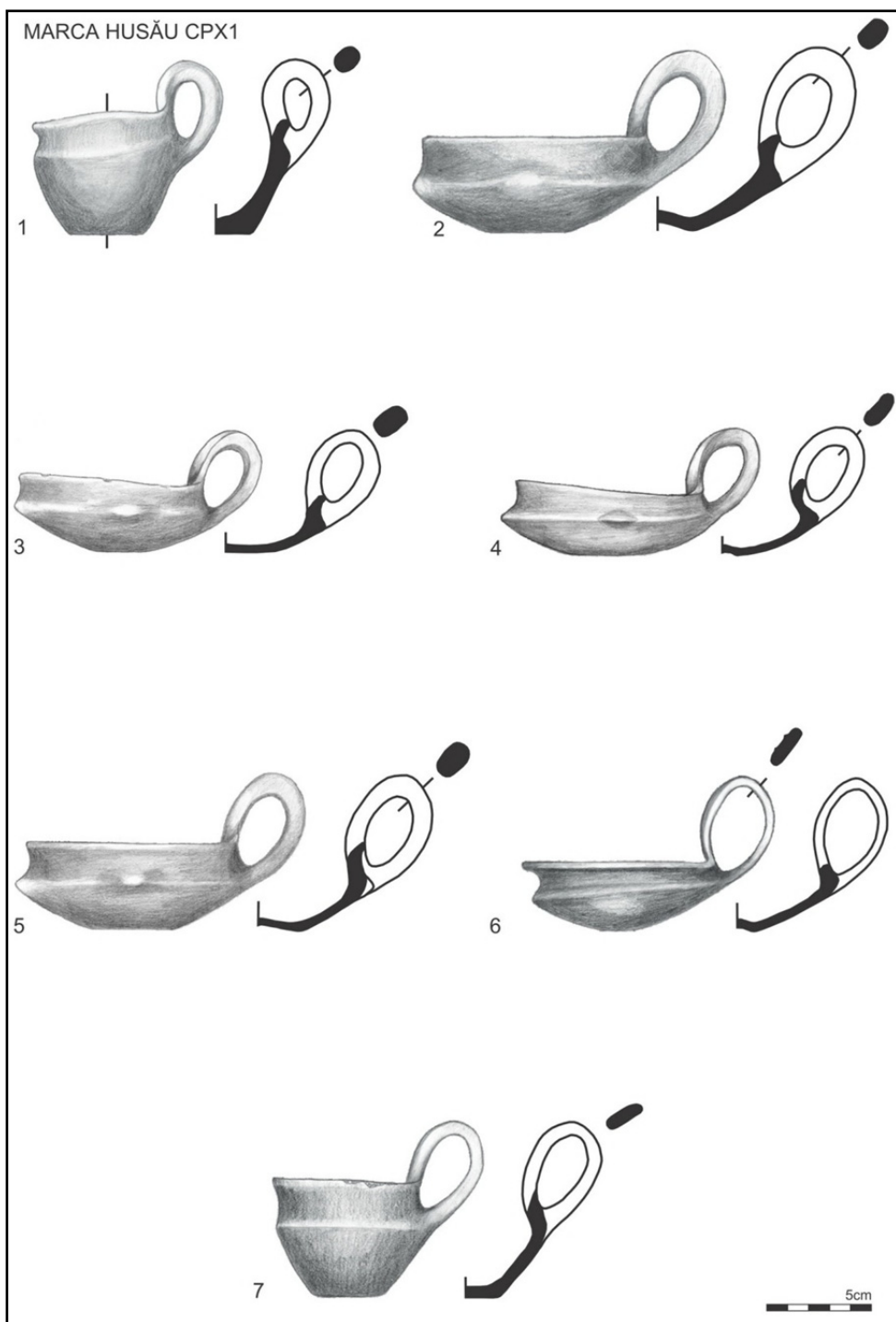

Fig. 4. Vase ceramice (cești) din depunerea C1.

7. Cească de același tip. Diferă totuși de celelalte prin câteva detalii. Buza e mult mai răsfântă la exterior și lătită, iar pe zona mediană nu apar proeminențe conice. Partea inferioară este mult mai oblică, ceea ce face baza vasului mai puțin stabilă. Fundul vasului este la fel ca și la precedentele două cești. La exterior are un aspect cenușiu-închis, cu suprafața bine netezită, mată, iar la interior este brună. Dimensiuni: \hat{I} – 0,08 m; dg – 0,093 m; dm – 0,093 m; df – 0,015 m (Fig. 4/6).

8. Cească cu partea inferioară a corpului tronconică, cu gâtul scurt, buza ușor evazată și toarta supraînălțată. Partea inferioară a corpului reprezintă $\frac{2}{3}$ din vas (fără toartă). Fundul este drept. Este lucrată din pastă fină, în amestec cu cioburi mărunțite. La exterior are un aspect gri-cărămiziu, cu suprafața bine netezită, iar la interior are o culoare cenușie. Dimensiuni: \hat{I} – 0,085 m; dg – 0,06 m; dm – 0,07 m; df – 0,035 m (Fig. 4/1).

9. Cească aproximativ de același tip. Raportul între cele două etaje ale vasului este mai echilibrat. Fundul vasului este drept. Este lucrată din pastă omogenă, cu cioburi drept degresant. Suprafețele sunt netezite. Atât la interior cât și la exterior are o culoare brună. Dimensiuni: \hat{I} – 0,085 m; dg – 0,065; dm – 0,07 m; df – 0,032 m (Fig. 4/7).

Cu excepția vasului mare, toate celelalte recipiente din compunerea ansamblului sunt produse de cea mai bună calitate, lucrate din pastă omogenă, bine arse, cu suprafețele atent finisate. Întregul lor aspect nu sugerează o folosire îndelungată, cotidiană, ci mai degrabă utilizarea lor cu ocazia unor anumite evenimente.

Așa cum precizăm, “depozitul” de vase a fost descoperit într-o așezare din perioada târzie a epocii bronzului. Dintre recipientele “depozitului” doar cele cinci cești joase, aplatizate, cu toarta supraînălțată prezintă relevanță pentru precizarea cadrului cronologic al descoperirii. Asemenea cești au apărut și în alte câteva complexe cercetate în cuprinsul așezării de la Marca-*Husău*. Acest tip de cești este întâlnit în numeroase stațiuni ale Bronzului Târziu din nord-vestul României și din nord-estul Ungariei. În apropierea așezării de la Marca le regăsim în stațiunile de la Zăuan-*Banffy-tag*⁴, Crasna-*Csereoldál*⁵, Suplacu de Barcău-*Lapiș*⁶ etc. Consemnăm prezența acestui tip și în descoperiri din zona Careiului⁷, în complexe arheologice atribuite grupului Igrîța⁸, fără a lipsi nici din repertoriul descoperirilor ceramice de tip Suciul de Sus-Lăpuș⁹. Ceștile joase, aplatizate, cu toarta supraînălțată reprezintă un tip ceramic ce se regăsește frecvent și în compunerea unor depozite de vase din perioada târzie a epocii bronzului¹⁰. O relevanță deosebită pentru stabilirea momentului apariției și evoluției acestui tip de cești o are stațiunea arheologică din Bronzul Târziu de la Petea-Csengersima. Această stațiune arheologică are două etape de

⁴ Bejinariu, 2010, p. 147, 149, pl. 3/5; 9/3.

⁵ Bejinariu, Lakó, 2000, p. 166-167, pl. 15A/1-3.

⁶ Ignat, 1984, p. 19, pl. VI/6.

⁷ Némethi, 1990, p. 41-42, fig. 3/6, 5/8, 6/5 etc.

⁸ Emödi, 1997, p. 495-497, pl. 9-12, 15.

⁹ Kacsó, 1981, p. 41; Kacsó, 1990, p. 86, fig. 9/15.

¹⁰ Hellebrandt, 1990, p. 98, fig. 7/1-3; V. Szabó, 2004, p. 111, fig. 11/46-53.

evo-luție ce se succede nemijlocit. Cea mai veche aparține culturii Suciului de Sus, urmată de o etapă de locuire de perioadă Lăpuș II-Gáva I. Tipul acesta de cești (tipul 4 la Marta¹¹) apare doar în complexe atribuite fazei târzii a locuirii culturii Suciului de Sus de la Petea-Csengersima¹², dar într-un număr restrâns, însă devine mult mai frecvent în complexe din nivelul de locuire care-i succede acestuia¹³. Așadar, în așezarea de la Petea cele mai timpurii exemplare de cești ale acestui tip apar pe parcursul etapei Bronz D. Probabil, la un orizont cronologic apropiat sau ceva mai târziu – prima jumătate a etapei Hallstatt A – se plasează și complexele de la Marca-Husău în care apare această variantă de cești. Ca atare, depunerea de vase ceramice desemnată drept C1 se numără printre obiectivele cele mai recente ale așezării cercetate în punctul Husău.

3. Posibile interpretări ale depunerilor de vase din epoca bronzului. Opinii și contribuții

Complexele cu depuneri de vase întregi au atras, în mod firesc, atenția arheologilor, iar posibilele interpretări ale acestor descoperiri au fost analizate în cadrul unor lucrări de specialitate. Fenomenul depunerilor de vase din epoca bronzului, descoperite în așezări din partea Europei Centrale a fost abordat foarte sintetic de către Andrea Stapel¹⁴, cu referiri și la cele câteva descoperiri de acest gen cunoscute la acel moment din zona României. Unele dintre “depozitele” de vase din Bronzul Târziu descoperite în bazinul Tisei (estul Ungariei) au fost studiate de către V. Szabó Gábor cu ocazia publicării depozitului descoperit în localitatea Tiszacsége¹⁵. Menționăm, de asemenea, din jumătatea estică a Bazinului Carpatic contribuții, materializate în publicarea unor complexe arheologice de acest tip din Bronzul Târziu descoperite în Ungaria la Debrecen¹⁶, Battonya¹⁷, Igrici¹⁸, Tiszapüspöki¹⁹, Oszlár²⁰, Nyírmada²¹, Nyíregyháza²² ori de pe teritoriul Slovaciei²³. În unele cazuri, aceste descoperiri provin, ca și semnalarea noastră, din cuprinsul unor așezări (Tiszapüspöki²⁴, Oszlár²⁵, Nyírmada²⁶, spre exemplu), în timp ce altele au fost descoperite

¹¹ Marta 2009, p. 271, Typ. Pl. 2

¹² *Ibidem*, p. 98.

¹³ *Ibidem*, p. 74.

¹⁴ Stapel, 1999.

¹⁵ V. Szabó, 2004a, p. 81-113.

¹⁶ Poroszlai, 1984, p. 75-100.

¹⁷ Kállay, 1986, p. 159-165.

¹⁸ Hellebrandt, 1990, p. 93-111.

¹⁹ V. Szabó, 2002, p. 97, nota 126, fig. 48/1.

²⁰ Koós, 2003, p. 121-128. Din așezarea Bronzului Târziu de la Oszlár sunt menționate alte două depuneri de vase. Una dintre ele constă din 23 de vase așezate deasupra craniului unui vițel, iar cealaltă din 11 străchini miniaturale asociate cu o oală de mari dimensiuni (Kalicz-Koós, 1997, p. 71).

²¹ Tóth, Marta, 2005, p. 107-143.

²² Nagy, 2012, p. 255-280

²³ Ožd`áni, 1986, p. 42-49, fig. 9.

²⁴ V. Szabó, 2002 (katalógus), p. 25-26, pl. 121-123.

întâmplător, în contextul unor lucrări agricole sau de alt gen. Bunăoară depozitul de vase de la Igrici a fost evidențiat în urma unor lucrări de terasare, fiind observate în apropierea depunerii de vase resturile a mai bine de 100 de cuptoare. Deși nu prezintă date și argumente pentru datarea complexului de cuptoare, autorul descoperirii sugerează, ipotetic, o posibilă legătură între producția ceramică a cuptoarelor și semnificația acestui depozit²⁷. Din zona vestică a României, dintr-o perioadă contemporană cu unele dintre descoperirile menționate mai sus, amintim depunerile de vase întregi descoperite la Berea (jud. Satu Mare)²⁸, apoi cele din tumulul de la Susani²⁹, respectiv depozitul de cești, recent publicat, din așezarea atribuită Bronzului Târziu III transilvănean de la Vlaha (jud. Cluj)³⁰. Din perioada târzie a epocii bronzului (grupul cultural Cehăluț–Hajdúbagos) datează o descoperire similară de la Zăuan (jud. Sălaj), compusă din patru căni și cești întregi, cărora li se alătură un vas mare cu profil bitronconic, rotunjit, toate asociate cu resturi de la alte recipiente și piese din lut ars³¹.

Pentru etapa Bronzului Târziu din Câmpia Tisei, V. Szabó Gábor remarcă, în funcție de alăturarea formelor ceramice în ansamblul descoperirilor de acest fel, trei tipuri de depozite de vase. Cel descoperit în așezarea de la Marca poate fi încadrat în tipul al treilea. Acest tip se individualizează prin asocierea unui/unor vase mari cu vase mici pentru băut sau mâncat. Descoperirile de acest tip sunt atribuite de autor perioadei pre-Gáva³². După numărul recipientelor, depozitul de vase de la Marca aparține grupei a II-a conform clasificării întocmite de A. Stapel. În această grupă sunt incluse asocierile compuse din 2 până la 10 vase. Grupa respectivă este mai bine atestată numeric (circa 37,6 %) în zona studiată de autoare pentru perioada UFZ / Bronz recent³³.

Așa cum precizăm, recipientele mai mici ale depunerii de vase descoperită în așezarea de la Marca-*Husău* fuseseră acoperite cu un vas mai mare, așezat cu gura în jos. Acoperirea sau poate protejarea vaselor mai mici cu un recipient de dimensiuni mai mari a fost observată și în cazul altor descoperiri similare³⁴ și reprezintă, în opinia noastră, unul dintre argumentele principale pentru a susține caracterul pregnant cultic al depunerii de vase pe care o prezentăm în acest articol.

²⁵ Koós, 2003, p. 121.

²⁶ Tóth, Marta, 2005, p. 107-109.

²⁷ Hellebrandt, 1990, p. 107.

²⁸ Némethi, 1969, p. 57-60.

²⁹ Stratan, Vulpe, 1977, p. 33-36, 46. O scurtă trecere în revistă a câtorva dintre “depozitele” de vase din epoca bronzului descoperite pe teritoriul României în Vulpe, 1996, p. 525-526.

³⁰ Gogâltan *et alii*, 2011, p. 168-174, pl. 2/1-6.

³¹ Bejinariu, 2001, p. 160, pl. II-III.

³² V. Szabó, 2004, p. 86-87.

³³ Stapel, 1999, p. 103.

³⁴ Schauer, 1996, p. 406; Stapel, 1999, p. 85-86, 90-91, nota 383. Această practică a fost semnalată și în cazul unor vase depuse în morminte, cum este cazul mormântului nr. 1 din așezarea Noua de la Cristian, situl III, unde la capul defunctului au fost depuse trei vase, dintre care o strachină, așezată cu gura în jos le acoperea pe celelalte două (Luca *et alii*, 2013, p. 42-45).

Preocuparea pentru explicarea factorilor care au generat fenomenul, larg răspândit în Europa epocii bronzului, al acestor depuneri de vase se regăsește în multe dintre studiile citate și reprezintă un aspect pe care autorii l-au aprofundat într-o manieră diferită, probabil și în funcție de indiciile sesizate pe parcursul cercetărilor. Cert este că o interpretare cu caracter general, care să fie valabilă pentru toate descoperirile de acest gen este riscantă³⁵. Cu alte cuvinte, nu poate fi exclus nici caracterul profan, nici cel sacru al descoperirilor de acest gen. În unele cazuri, probabil putem lua în considerare o motivație pur practică a îngropării acestor vase, adică a ascunderii acestora, de către cei care produceau sau comercializau ceramică. Spuneam că o asemenea ipoteză este enunțată, bunăoară, în cazul depozitului descoperit în nord-estul Ungariei, la Igrici³⁶, în ciuda faptului că relația sa cu instalațiile de ars ceramica, documentate arheologic, este incertă. Mult mai mulți sunt însă cei care înclină să atribuie acestor depozite de vase o semnificație cultică³⁷. Probabil în aceste vase au fost depuse ofrande de mâncare³⁸ și/sau băutură ori alte lichide³⁹, iar îngroparea lor poate sugera o legătură cu un posibil cult chthonian. Este însă tot atât de posibil ca depunerile de vase de acest fel să reprezinte expresia finală a unor practici ceremoniale sau cultice cu o desfășurare mult mai amplă. Cu alte cuvinte nu excludem posibilitatea să avem de-a face cu îngroparea rituală a recipientelor în care s-a servit mâncare sau băutură la aceste ceremonii, semnificând astfel scoaterea lor din folosință⁴⁰. Compoziția depunerii de vase de tipul celei descoperite la Marca sugerează că vasul mare putea fi folosit pentru a prepara sau păstra ceva (probabil un lichid), în timp ce vasul globular mai mic putea fi folosit pentru distribuirea lichidului între participanți, care apoi era băut sau oferit divinității sub forma unor libații din cele șapte cești. Împărțirea, consumul și/sau oferirea unor băuturi se putea desfășura în cadrul unor ceremonii pe care le putem doar bănui: banchete funerare sau comemorative, serbări care marcau anumite cicluri ale anului, consacrarea sau inaugurarea unor obiective, parafarea unor alianțe, înțelegeri politice⁴¹. Există posibilitatea ca numărul de vase pentru băut (al ceștilor, în cazul depozitului de la Marca) să indice numărul de persoane care au luat parte la ceremonia respectivă⁴². Evident “amprenta” băuturii, care s-a păstrat sau servit în acele vase, este mai greu de stabilit decât în cazul altor materii organice. Putem doar presupune că ar fi vorba despre bere, băutură acoolică cunoscută în Europa temperată încă anterior perioadei Bron-

³⁵ Stapel, 1999, p. 135.

³⁶ Hellebrandt, 1990, p. 107.

³⁷ Schauer, 1996, p. 406-408; Bukowski, 1996, p. 318; Czyborra, 1997, p. 89-92.

³⁸ În unele cazuri au fost descoperite resturi organice în interiorul unor vase (Stapel, 1999, p. 85, 150; Buck, 1996, p. 284).

³⁹ Mențiuni despre lichidele aduse zeilor drept ofrandă, sub forma libațiilor, apar în texte vechi, precum cele hittite, din a doua jumătate a mileniului al II îHr (Klengel, 1996, p. 562). Exemplificăm și cu pasaje din textele homerice – *Odiseea*, Cântul XI, 20-45 (Homer, 1979) sau, ceva mai târziu, – Ovidius, *Metamorfoze*, Cântul VII, 201-204 (Ovidius, 1972).

⁴⁰ Koós, 2003, p. 123-124; Marta, 2008, p. 117.

⁴¹ Czyborra, 1997, p. 89-92; Tóth, Marta, 2005, p. 134.

⁴² Koós, 2003, p. 124.

zului Târziu și a cărei producere este sugerată, indirect, prin descoperirea unor ansambluri ceramice în zona Sătmarului⁴³.

În cazul depunerii de vase din așezarea Bronzului Târziu de la Marca-*Husău*, câteva aspecte se cuvin a fi rememorate. Menționăm că nu am putut observa conturul gropii de depunere, ceea ce sugerează că după plasarea vaselor, umplerea ei s-a realizat rapid. Pomeneam și de poziția vaselor, mai precis faptul că vasele mai mici depuse în poziție verticală au fost acoperite sau poate protejate cu vasul mai mare, așezat, de asemenea în poziție verticală, însă cu gura în jos⁴⁴. Una dintre cești, cea mai mare, era pusă în chip de capac pe gura vasului globular. Se cuvine a fi amintită totodată calitatea execuției vaselor, mai ales a vasului globular cu două tortițe, precum și a celor șapte cești. Toate au suprafața foarte bine finisată și sunt perfect etanșe pentru servirea unui lichid. În acest context al discuției dorim să prezentăm și câteva constatări despre capacitatea vaselor aflate în compunerea depozitului. Vasul cel mare are o capacitate de 28–29 l⁴⁵, în timp ce vasul globular cu două tortițe măsoară 1,1 l. În șase dintre cele șapte cești încapă un volum de 100 ml lichid, iar una singură are o capacitate dublă, de 200 ml de lichid. Interesant este că, deși există două tipuri de cești în compunerea depozitului, cu o singură excepție, șase dintre ele au același volum. Volumul dublu al ultimei ar putea sugera prezența la ceremonie a unui personaj cu o poziție superioară față de ceilalți participanți? În apropierea depozitului de vase a fost descoperit un alt vas, depus tot întreg și deasemenea cu gura în jos⁴⁶. Toate aceste constatări ne determină să credem că “depozitul” de vase descoperit în așezarea de la Marca-*Husău* nu este o depunere cu un rost profan, comun. În opinia noastră, el reprezintă expresia arheologică a actului final al unui eveniment/moment cu semnificații presupus cultice sau în orice caz mai presus de activitățile cotidiene. Faptul că cele două gropi (C1 și 47) se grupează pe un perimetru restrâns, poate în legătură cu construcția C50, ne determină să presupunem existența unei zone din așezare destinată unor practici cultice.

⁴³ Marta, 2008, p. 112-115.

⁴⁴ Două dintre vasele depozitului descoperit la Oszlár au fost depuse cu gura în jos în groapa în care au fost descoperite, în timp ce străchinile au fost depuse în aceeași poziție, dar introduse una în alta (Koós, 2003, p. 121). Practica depunerii vaselor cu gura în jos în groapă a fost observată și în cazul unor depozite de vase datate la începutul primei epoci a fierului, precum cel descoperit la Alba Iulia-*Monolit* (Lascu, 2012, p. 135-136, pl. I/3a).

⁴⁵ Alte date despre capacitatea unor vase și rolul lor presupus, de recipiente pentru fermentarea berii la Marta, 2008, p. 119, nota 50.

⁴⁶ Depunerile constând din vase întregi așezate în gropi cu gura în jos sunt considerate ca având o semnificație sacră (Koós, 2003, p. 123; Nagy, 2012, p. 263-264).

ABREVIERI: **Î** = înălțimea **dm** = diametrul maxim
 dg = diametrul la gură **df** = diametrul pe fund

BIBLIOGRAFIE

- Bejinariu, 2001 Bejinariu, Ioan, *Late Bronze Age in the Depression of Șimleu*, În: *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit / Spațiul Nordcarpatic în epoca bronzului*. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998, Kacsó, Carol (Hrsg.), Bibliotheca Marmatia I., Ed. Cornelius, Baia Mare, 2001, 371 p., ISBN(10) 9738 515009, ISBN(13) 9789738515000; p. 157-174.
- Bejinariu, 2010 Bejinariu, Ioan, *Repere ale evoluției culturale a nord-vestului României pe parcursul Bronzului Târziu (cursul superior al Crasnei și Barcăului)*, În: *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică / Local and regional cultural identities in European context. Archaeology and historical anthropology. In memoriam Alexandri V. Matei*, Pop, Horea, Bejinariu, Ioan, Băcueț-Crișan, Sanda, Băcueț-Crișan, Dan (eds.), Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Bibliotheca Mvsei Porolissensis • XIII, Editura Mega | Editura Porolissvm, Cluj Napoca, 2010, 751 p., ISBN 978-606-543-101-0; p. 135-152.
- Bejinariu,
Lakó, 2000 Bejinariu, Ioan; Lakó, Éva, *Contribuții la cunoașterea Bronzului Târziu din nord-vestul României. Așezarea de la Crasna*, În: *Acta Musei Porolissensis*, XXIII/1, 2000, p. 163-219.
- Bertemes,
2000 Bertemes, François, *Zur Entstehung der danubischen Frühbronzezeit in Mitteleuropa*, În: *In memoriam Jan Rulf*, Pavlů, Ivan (ed.), Památky archeologické. Supplementum. 13, Praha Archeologický ústav AV ČR, 2000, 494 p., ISBN 80-86124-27-4; p. 25-37.
- Buck, 1996 Buck, D.-W. R., *Symbolgut, Opferplätze und Deponierungsfunde der Lausitzer Gruppe*, În: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der Jüngerer Bronzezeit und Frühen Eisenzeit Alteuropas*. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg, 4. bis 7. Oktober 1993, Mit Beiträgen von Martin Almagro-Gorbea ... [et alii], Universität Regensburg. Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie, 2, Bonn, Universitätsverlag Regensburg GMBH, 1996, VI + 584 p., ISBN(10) 3930480212, ISBN(13) 978-3930480210; p. 271-300.
- Bukowski,
1996 Bukowski, Zbigniew, *Kult- und Opferplätze der Bewölkerung der Lausitzer Kultur im Stromgebiet von Oder und Weichsel*, În: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der Jün-*

- geren Bronzezeit und Frühen Eisenzeit Alteuropas.** Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg, 4. bis 7. Oktober 1993, Mit Beiträgen von Martin Almagro-Gorbea ... [et alii], Universität Regensburg. Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie, 2, Bonn, Universitätsverlag Regensburg GMBH, 1996, VI + 584 p., ISBN(10) 3930480212, ISBN(13) 978-3930480210; p. 301-333.
- Czyborra, 1997 Czyborra, Ina, *Gefäßdeponierungen - Speise und Trank für Götter und Menschen*, În: Alix und Bernhard Hänsel (eds.), **Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas**, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Bestandskatalog, Band 4, Katalog zur Ausstellung der Freien Universität Berlin in Verbindung mit SMPK Berlin, Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, 1997, 241 p., ISBN 3886092011; p. 87-92.
- Emödi, 1997 Emödi, János, *Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului din Peștera Ungurului (jud. Bihor)*, În: *Acta Musei Napocensis*, 34, I, 1997, p. 485-504.
- Gogâltan et alii, 2011 Gogâltan, Florin; Németh, E. Rita; Apai, Emese, *Eine rituelle Grube bei Vlaha, Gemeinde Săvădisla (Kreis Cluj)*, În: **Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 8-10 October 2010**, Berecki, Sándor, Németh, E. Rita, Rezi, Botond (eds.), Bibliotheca Mvsei Marisiensis, Seria Archaeologica IV., Ed. Mega, Târgu Mureș, 2011, 380 p., ISBN 978-606-543-156-0; p. 163-183.
- Hellebrandt, 1990 Hellebrandt, B. Magdolna, *Az igríci kerámiadepot*, În: *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1986, 1987, 1990, Kovacs Tibor (ed.), Budapest, Muzsak Kozuvelodesi Kiado, 1990; p. 93-109.
- Homer, 1979 Homer, *Odiseea*, în românește de George Murnu, studiu introductiv și note de Adrian Pârvulescu, Ed. Univers, București, 1979 (*editio secunda*), 536 p.
- Ignat, 1984 Ignat, Doina, *Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor)*, În: *Crisia*, XIV, 1984, p. 9-26.
- Kacsó, 1981 Kacsó, Carol, *Necropola tumulară de la Lăpuș*, teză de doctorat (*ms*), Cluj Napoca, 1981.
- Kacsó, 1990 Kacsó, Carol, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin*, În: *Thraco-Dacica*, 11, 1990, p. 79-98.
- Kalicz, Koós, 1997 Kalicz, Nándor; Koós, Judit, *Oszlár-Nyárfaszög. Késő bronzkori telep a Kr.e. XIII. Századból / Oszlár-Nyárfaszög. Late Bronze Age settlement from the 13th century B.C.*, În: **Utak a Múltba. Az M3-as Autópálya régészeti leletmentései / Paths**

- into the Past. Rescue excavations on the M3 Motorway*, Raczy, Pál, Kovács, Tibor, Anders, Alexandra *et alii* (eds.), Magyar Nemzeti Múzeum, Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézet, Budapest, 1997, 200 p.; p. 66-71.
- Kállay, 1986 Szabóné Kállay Ágota, *Későbronzkori edénydepot Battonya határában*, În: *Archaeologiai Értesítő*, 113, 1986, p. 159-165.
- Klengel, 1996 Klengel, Horst, *Kultgeschehen und Symbolgut im Textzeugnis der Hethiter*, În: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der Jüngerer Bronzezeit und Frühen Eisenzeit Alteuropas*. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg, 4. bis 7. Oktober 1993, Mit Beiträgen von Martin Almagro-Gorbea ... [*et alii*], Universität Regensburg. Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie, 2, Bonn, Universitätsverlag Regensburg GMBH, 1996, VI + 584 p., ISBN(10) 3930480212, ISBN(13) 978-3930480210; p. 557-566.
- Koós, 2003 Koós, Judit, *Késő bronzkori edénylelet Északkelet-Magyarországról / Ein spätbronzezeitliches Gefäßdepot von Nordostungarn*, În: *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*. Studia Archaeologica, IX, 2003, p. 121-128.
- Lascu, 2012 Lascu, Ilie, *Gropi rituale descoperite în așezarea din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia "Recea"*, În: *Apvlvm*, Series archaeologica et anthropologica, XLIX, 2012, p. 73-81.
- Luca *et alii*, 2013 Luca, Sabin Adrian; Georgescu, Adrian; Natea, Gheorghe Vasile; Teodorescu Raluca Maria; Urduzia, Claudia; Munteanu Claudiu Iuliu; Palaghie, Vasile; Luca, Adrian, *Cristian, jud. Sibiu (Autostrada Orăștie-Sibiu, lot 4). Punct: Cristian III*, În: *Cercetarea Preventivă. Provocarea arheologică a zilelor noastre* (catalog), Luca, Sabin Adrian (ed.), Bibliotheca Brvkenenthal, LXV, Editura Muzeului Național Brukenenthal, Sibiu, 2013, 82 p., ISBN 978-606-93273-8-8; p. 35-46.
- Marta, 2008 Marta, Liviu, *Groapa 154 a așezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depunere de obiecte aflate în legătură cu producerea berii preistorice?*, În: *Studii și Comunicări*, Seria Arheologie, XXIII-XXIV/1, 2006-2007 (2008), Muzeul județean Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, p. 111-129.
- Marta, 2009 Marta, Liviu, *The Late Bronze Age settlement of Petea–Csenegersima*, Muzeul județean Satu Mare, Satu Mare, 2009, 344 p.
- Nagy, 2012 Nagy, Márta L., *Neue Beiträge zu spätbronzezeitlichen Gefäßdeponierungen im Oberen Theißgebiet*, În: *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in the Theißebene und Siebenbürgen*. Symposium Satu Mare 17-18 June / Juni 2011, Liviu Marta (ed.), În: *Studii și Comunicări*, Seria Arheologie, XXVIII/I, Muzeul județean Satu Mare, Ed.

- Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2012, ISSN 2067-6956; p. 255-280.
- Németi, 1969 Németi, Ioan, *Descoperiri funerare din epoca bronzului în zona Careiului*, În: *Studii și Comunicări*, Muzeul județean Satu Mare, I, 1969, p. 57-71.
- Németi, 1990 Németi, János, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 41, 1, 1990, p. 19-54.
- Ovidius, 1972 Ovidius, *Metamorfoze*, studiu introductiv, traducere și note de David Popescu, București, Ed. Științifică, 1972 (ediția a 2-a, revăzută), 503 p.
- Ož`dáni, 1986 Ož`dáni, Ondrej, *Zur Problematik der Entwicklung der Hügelgräberkulturen in der Südwestslowakei*, În: *Slovenská Archeológia*, vol. XXXIV, n° 1, 1986, p. 5-96.
- Poroszlai, 1984 Poroszlai, Ildikó, *Későbronzkori edény-depot lelet Debrecenből*, În: *Déri Múzeum Évkönyve*, 1982 (1984), p. 75-100.
- Schauer, 1996 Schauer, Peter, *Naturheilige Plätze, Opferstätten, Deponierungsfunde und Symbolgut der jüngeren Bronzezeit Süddeutschlands*, În: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der Jüngeren Bronzezeit und Frühen Eisenzeit Alteuropas*. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg, 4. bis 7. Oktober 1993, Mit Beiträgen von Martin Almagro-Gorbea ... [et alii], Universität Regensburg. Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie, 2, Bonn, Universitätsverlag Regensburg GMBH, 1996, VI + 584 p., ISBN(10) 3930480212, ISBN(13) 978-3930480210; p. 381-416.
- Spasić, 2010 Spasić, Miloš, *Coțofeni communities at their southwestern frontier and their relationship with Kostolac population in Serbia*, În: *Dacia*, N.S., LIV, 2010, p. 157-175.
- Stapel, 1999 Stapel, Andrea, *Bronzezeitliche Deponierungen im Siedlungsbereich. Altdorf-Römerfeld und Altheim, Landkreis Landshut*, Tübinger Schriften zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie, 3, Münster - New York - München - Berlin, Waxmann, 1999, 550 p., ISBN(10) 3893257357, ISBN(13) 9783893257355
- Stratan, Vulpe, 1977 Stratan, Ion; Vulpe, Alexandru, *Der Hügel von Susani*, În: *Praehistorische Zeitschrift*, Band 52, 1, 1977, p. 28-61.
- V. Szabó, 2002 V. Szabó, Gábor, *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéz. A proto-Gáva periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*, PhD értekezés (ms), Budapest, 2002.
- V. Szabó, 2004 V. Szabó, Gábor, *Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza vidéken*, În: *ΜΩΜΟΣ II. "Őskoros Kutatók" II. Összejövetelének konferenciakötete*,

- Debrecen, 2000. november 6-8**, Nagy Emese Gyöngyvér, Dani János, Hajdú Zsigmond (ed.), Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 2004, 241 pg; p. 137-170.
- V. Szabó, 2004a V. Szabó, Gábor, *A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához*, In: *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*. Studia Archaeologica, X, 2004, p. 81-113.
- Tóth, Marta 2005 Tóth, Katalin; Marta, Liviu, *Gefäßdepotfund der Felsőszőcs / Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada-Vályogvető*, In: *Nyíregyházi Jósa András Múzeumi Évkönyve*, XLVII, 2005, p. 107-143.
- Vulpe, 1996 Vulpe, Alexandru, *Deponierungen, Opferstätten und Symbolgut im Karpatengebiet*, In: ***Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der Jüngerer Bronzezeit und Frühen Eisenzeit Alteuropas***. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg, 4. bis 7. Oktober 1993, Mit Beiträgen von Martin Almagro-Gorbea ... [et alii], Universität Regensburg. Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie, 2, Bonn, Universitätsverlag Regensburg GMBH, 1996, VI + 584 p., ISBN(10) 3930480212, ISBN(13) 978-3930 4 80210; p. 517-533.